

ZMENY V ŠTRUKTÚRE ZAMESTNANOSTI ŽIEN (KOŠICE, 1881 – 1910)

Zlatica SÁPOSOVÁ – Miroslava GALLOVÁ*

Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV,
v.v.i.
Karpatská 5
040 01 Košice
Slovenská republika

saposova@saske.sk
ORCID: 0000-0002-6021-1913

*gallova@saske.sk
ORCID: 0000-0001-5562-7685

SÁPOSOVÁ, Zlatica – GALLOVÁ, Miroslava. Changes in the pattern of female employment (Košice, 1881 – 1910). In *Studia Historica Nitriensia*, 2023, vol. 27, no. 1, pp. 67-93, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2023.27.1.67-93.

The study examines how the labour force participation rate of the female population of Košice has evolved and what new opportunities urbanisation and the economic development of the city have brought. In terms of time, it focuses on the period of dualism, especially the years 1881 – 1910. By the end of the 19th century, the developing industry offered jobs with a feminine character (e.g. in textile or food production). Women's interest in these jobs grew, and with it, therefore, came an increasing number of women working in the industry. In addition to particular branches of industry that did not require higher education, intellectual work, or the liberal professions, which appealed especially to women from burgher's families, also became the focus of women's interest. Women with no family commitments, i.e. single women, or those who were forced to do so by their current family and social circumstances (divorced or widowed women), were the main entrants into the workforce. Economic development has influenced society's attitude to the issue of women's work and, as a result, it has gradually become more acceptable to society, as has been the case with girls' and women's education.

Kľúčové slová: ženy; pracovný trh; priemysel; domáce služobníctvo; verejná správa; dualizmus;

Keywords: Women; Labour Market; Industry; Domestic Servants; Public Administration; Dualism;

„Žena budúcnosti je pracujúca žena, dobre zarábajúca žena, ktorá nie je odkázaná na manželstvo, preto ho uzavrie len z lásky, ale potom sa emancipuje. Kým sa to však stane, pretečie ešte veľa slz a sľubov.“¹

Úvod

Modernizácia hospodárskeho života, rozširujúca sa priemyselná výroba, ako aj prebiehajúca urbanizácia ovplyvnili spoločenské postavenie žien. V tradičnej pracovnej činnosti žien dochádzalo k zmenám. Systém rodinnej inštitúcie fungujúcej ako výrobná jednotka sa v prechodnom procese z feudalizmu do kapitalizmu začal rozpadávať. Ženy vystúpili z rodinného pracovného prostredia a ženská pracovná sila postupne získavala väčší priestor na pracovnom trhu. Medzi najdôležitejšie zmeny nepochybne patrilo rozšírenie možností práce, za ktorú ženy dostávali mzdu, a dopyt po tejto práci, obmedzený na určité mestá a regióny.²

Predložená práca sa zameriava na zamestnanosť žien v období dualizmu, konkrétne od sčítania ľudu z roku 1881, v rámci ktorého už boli evidované podrobnejšie informácie o zamestnanosti obyvateľov Uhorska, až do roku 1910, kedy prebehlo posledné sčítanie ľudu vykonané uhorskými úradmi. Štúdia skúma mieru zapojenia žien do pracovného procesu a zároveň sleduje zmeny v štruktúre zamestnanosti žien, ako aj postoj spoločnosti k danej problematike. Sústreďí sa predovšetkým na mesto Košice, ale prináša tiež informácie týkajúce sa celého Uhorska, resp. vybraných miest. Práca sa zaoberá vzájomnou spojitosťou hospodárskeho vývoja a demografických faktorov, ktoré ovplyvnili vývoj ženskej populácie Košíc, ako aj zamestnanosť žien a jej štruktúru.

Časový rámec výskumu bol vymedzený v spojitosti s dvoma základnými faktormi. Prvý z nich sleduje obsahový rámec. Od poslednej tretiny 19. storočia až do zániku Uhorska sa urýchlil proces modernizácie a spôsobil zmeny v spoločenskej štruktúre. Druhý faktor pre ohraničenie výskumu predstavujú použité prameňe a obdobie, v ktorom vznikli. Mieru uplatnenia žien na trhu práce v skúmanom období môžeme sledovať prostredníctvom oficiálnych výsledkov zo sčítaní ľudu, v ktorých bola zaznamenaná ekonomická aktivita obyvateľstva. Detailnejšie údaje k skúmanej problematike zamestnanosti žien a mužov v Košiciach poskytujú sčítania obyvateľstva Uhorska vykonané v 10-ročných intervaloch od roku 1881 do roku 1910. Okrem týchto prameňov bola využitá i dobová periodická tlač (ľavicový týždenník *Kassai Munkás*,³ ľavicový denník *Népszava*⁴ a politický denník *Pesti Napló*), dobová literatúra a memoáre s cieľom komplexnejšieho zobrazenia problematiky zamestnanosti žien a zachytenia súvislostí, ktoré štatistické údaje nedokážu poskytnúť.

¹ Pesti Napló, 12.7.1906, s. 2, A hozomány.

² GYÁNI, Gábor. Női munka és család Magyarországon (1900 – 1930). In *Történelmi Szemle* [Online], 1987 – 1988, roč. 30, č. 3, s. 366. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00094/pdf/>>.

³ Tlačový orgán Hornouhorskej sociálnodemokratickej strany.

⁴ Tlačový orgán Uhorskej sociálnodemokratickej strany.

Za metodologický problém počas výskumu kvantitatívnych hodnôt ženskej pracovnej sily možno považovať jednotlivé pojmy ako aj zistené číselné údaje. Faktom je, že pri jednotlivých sčítaniach boli uplatnené rôzne definície pracovnej činnosti alebo ekonomickej aktivity. Sporné sú odlišné kategorizácie jednotlivých pojmov ako pomáhajúci člen rodiny, domáca priemyselná práca, práca žien na rodinnom hospodárstve, v rodinnom podniku, rodinnej dielni, ako aj otázka „vedenia domácnosti“.

V súvislosti so zamestnanosťou žien je potrebné rozlišovať medzi platenou prácou žien (prácou vykonávanou za mzdu mimo domácnosti a rodinného hospodárstva), čiže zamestnaním žien a neplatenou prácou žien v domácnosti a rodinnom hospodárstve. Z historickej perspektívy bola dôležitá ako platená, tak i neplatená ženská práca. Spoločnosť by sa nebola zaobišla bez neplatennej práce žien, najmä v domácnosti. V modernej spoločnosti sa však stala nenahraditeľnou i platená práca žien v jednotlivých odvetviach hospodárstva. Napríklad predavačky, robotníčky, úradníčky alebo učiteľky boli na prelome 19. a 20. storočia už neoddeliteľnou súčasťou pracovného trhu.⁵

Zamestnanosť žien bola skúmaná na príklade Košíc kvôli ich významnému a stabilnému postaveniu v rámci severovýchodnej oblasti Uhorska. Mesto predstavovalo centrum širšej časti krajiny. V rámci Uhorska narastala počas druhej polovice 19. storočia jeho administratívna a kultúrna úloha. Podľa Sándora Kókaia, ktorý skúmal regionálny význam mesta v 19. storočí, mali Košice 19 z 23 nim stanovených ústredných funkcií s regionálnym vplyvom.⁶ Vynikali aj v porovnaní so susednými mestami ako Miškovec, Prešov alebo Mukačevo. Košice disponovali charakteristickými znakmi, vďaka ktorým sa stali významným administratívnym, hospodárskym, kultúrnym, politickým i vzdelanostným centrom. Zároveň boli jedným zo štyroch municipiálnych miest na území dnešného Slovenska (popri Bratislave, Komárne a Banskej Štiavnici).

Kvôli svojej výhodnej polohe boli Košice už od stredoveku významným obchodným centrom, a to nielen pre vnútroštátny ale aj pre medzinárodný obchod. V meste sa vyvíjali remeslá a neskôr i priemyselná výroba. Spolu s Bratislavou boli od 18. storočia najvýznamnejšími priemyselnými centrami v rámci územia dnešného Slovenska. Od polovice 19. storočia pôsobila v Košiciach obchodná a priemyselná komora a od roku 1856 telegrafný úrad. Stavali sa tu továrne, ktoré zamestnávali množstvo robotníkov a robotníčok a prispeli k prudkému rozvoju mesta. Svoj význam mal aj cestovný ruch, čo dokladovala existencia košických hotelov.⁷

⁵ BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. O ženskej práci. Dobové (sebe) reflexe a polemiky. Praha, 2014, s. 8.

⁶ Košice boli napr. strediskom školského okresu, tlačového a finančného súdu, finančným a zdravotným strediskom, sídlom hlavného štátneho zastupiteľstva, kráľovskej súdnej tabule, verejnej notárskej komory, hlavného policajného veliteľstva a hlavného veliteľstva vojenského zboru, 5. domobraneckého husárskeho pluku, úradu poľnohospodárskeho inžiniera a pod. KÓKAI, Sándor. Kassa regionális szerepköre. In Közép-európai közlemények [Online], 2011, roč. 4, č. 1, s. 57. Dostupné na internete: <<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12006/11866>>.

⁷ BIANCHI, Gustav (ed.). Mesto Košice 1932. Publikácia pre propagovanie cudzineckého ruchu a turistiky. Banská Bystrica, 1932, s. 23-33.

V druhej polovici 19. storočia sa Košice umiestnili na siedmom mieste medzi uhorskými mestami (mimo hlavného mesta), v ktorých úspešne prebiehala urbanizácia. Zvyšoval sa počet ľudí pracujúcich v priemysle, doprave, obchode a verejnej správe. Vznikali nové pracoviská a pracovné pozície, v ktorých sa postupne popri mužoch uplatňovali i ženy. Obyvateľstvo sa sťahovalo za prácou priamo do mesta. Kým v polovici 19. storočia v ňom žilo 10 185 obyvateľov, do roku 1910 sa ich počet zvýšil na 44 211 (vrátane vojenskej posádky).⁸

Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne obyvateľstva zabezpečovali stredné a odborné školy, ktoré tu boli zakladané najmä od poslednej tretiny 19. storočia. Dievčatá si základné vzdelanie nadobudnuté na ľudových školách dopĺňali štúdiom na troch dievčenských meštianskych školách, ženskom učiteľskom ústave, hospodárskej škole, vyššej dievčenskej škole, ženskom obchodnom kurze alebo babskej škole. Na gymnáziu mohli študovať len ako externistky, keďže koedukácia v tomto období povolená nebola.⁹ Nadobudnutie vyššieho vzdelania im následne otvorilo cestu k uplatneniu v profesijnej oblasti.

Publikácie, ktoré by sa venovali zamestnanosti žien v Košiciach, či iným oblastiam súvisiacim s postavením žien v tomto meste vo vybranom období dlho absentovali. V posledných rokoch síce postupne pribúdajú, avšak ide najmä o spracovanie ženskej otázky z pohľadu vzdelávania či spolkovej činnosti, resp. sa venujú postaveniu žien v neskoršom období.¹⁰ Existujú tiež práce, ktoré skúmajú vybrané oblasti hospodárskeho vývoja Košíc v určitých historických etapách, avšak dôkladne neanalyzujú vzájomne súvisiace a špecifické spoločenské zmeny.

Vybrané demografické údaje o ženskej populácii v Košiciach

Demografické pohyby obyvateľstva (napr. prirodzený prírastok, migrácia) nespôsobili v 80. rokoch 19. storočia v Košiciach výrazné zmeny v populačnom vývoji. Zreteľné zmeny prebiehali až v nasledujúcich dvoch desaťročiach, keď prirodzený prírastok obyvateľstva vzrástol zo 622 osôb na 4 047 (tab. 1). Počet

⁸ LATTOVÁ, Nikoleta. Spolkový život v Košiciach v rokoch 1867 – 1914. Dizertačná práca. Košice, 2017, s. 15-16.

⁹ Okrem toho fungovali v meste ďalšie vzdelávacie inštitúcie, na ktorých ale študovali len chlapci. GALLOVÁ, Miroslava – SÁPOSOVÁ, Zlatica. „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918. In *Kultúrne dejiny*, 2020, roč. 11, č. 2, s. 22-23.

¹⁰ FALISOVÁ, Anna – MOROVICSOVÁ, Eva. Príprava a pôsobenie pôrodných asistentiek na Slovensku v posledných desaťročiach 19. a v prvej tretine 20. storočia. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 1, s. 35-56. GALLOVÁ, Miroslava. Inštitucionálna príprava a vzdelávanie učiteľiek v Košiciach do roku 1938. In *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 2020, roč. 19, č. 3, s. 83-101. GALLOVÁ, Miroslava. Postavenie žien v Košiciach v rokoch 1918 – 1938 (vzdelávanie, zamestnanosť a spolky). Dizertačná práca. Banská Bystrica, 2020, 255 s. GALLOVÁ, Miroslava. Ženy zamestnané v zdravotníctve (na príklade ošetrovateliek v Košiciach, 1918 – 1938). In DOMENOVÁ, Marcela (ed.). *Liber – verbum – monumentumque IV. (Pretiosa quam sit sanitas morbus docet: osveta – zdravotníctvo – knižná kultúra)*. Prešov, 2021, s. 171-183. GALLOVÁ – SÁPOSOVÁ, „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien, s. 6-28. LATTOVÁ, Spolkový život v Košiciach, 208 s. MIHÓKOVÁ, Mária (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I.* Košice, 1981, 411 s.

obyvateľov Košíc sa od prvého „moderného“ sčítania obyvateľov Uhorska vykonaného uhorskými úradmi v roku 1870 až do posledného sčítania ľudu v Uhorsku (1910) takmer zdvojnásobil, keď z pôvodných 21 742 osôb vzrástol na 40 476 (tab. 3). Najväčšie zmeny v počte obyvateľov spôsobilo presťahovanie obyvateľstva do mesta z jednotlivých žúp Uhorska, vrátane Abovskej župy (tab. 2).

Obdobie	Prirodzená reprodukcia		Celková reprodukcia		Migračné saldo	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1881 – 1890	622	2,4	2 787	10,7	2 165	8,3
1891 – 1900	2 727	8,5	7 937	24,7	5 210	16,2
1901 – 1910	4 047	10,1	4 109	10,2	62	0,1

Tab. 1. Prirodzená a celková reprodukcia obyvateľstva Košíc v rokoch 1881 – 1910.¹¹

V období dualizmu sa počet prisťahovaných osôb do mesta zisťoval na základe miesta ich narodenia. Košice mali značne vysoký počet obyvateľov s „nekošickým“ pôvodom. Počas obdobia dualizmu sa počet Košičanov, ktorí sa narodili v meste, pohyboval medzi 35 – 40 %.¹² Na základe údajov zo sčítania ľudu v roku 1881 a 1900 v tab. 2 vidíme, že pomer ženskej a mužskej časti populácie narodenej mimo mesta bol v rámci jednotlivých skúmaných rokov podobný.¹³

	1881		1900	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Počet obyvateľov	11 732	14 365	16 171	19 415
Narodení/é v Košiciach	4 554 (38,8 %)	5 505 (38,3 %)	6 442 (39,8 %)	7 459 (38,4 %)
Narodení/é v Abovskej župe	1 691 (14,4 %)	2 405 (16,7 %)	2 451 (15,2 %)	3 662 (18,9 %)
Narodení/é v inej uhorskej župe	4 427 (37,7 %)	5 555 (38,7 %)	5 854 (36,2 %)	6 999 (36 %)

Tab. 2. Pomer mužov a žien v rámci obyvateľstva Košíc (podľa miesta narodenia) v rokoch 1881 a 1900.¹⁴

¹¹ KOVÁCS, Alajos. Kassa népességének fejlődése és összetétele. In Magyar Statisztikai Szemle, 1939, roč. 17, č. 5, s. 522.

¹² KOVÁCS, Kassa népességének fejlődése, s. 524.

¹³ Väčší rozdiel vidíme len v prípade mužskej populácie mesta v roku 1910, kedy narodení muži v Košiciach mali podiel 34,8 %, narodení v Abovskej župe 15,2 % a narodení v inej uhorskej župe 43,7 %. Dôvodom tohto rozdielu je skutočnosť, že kým údaje z posledných desaťročí 19. storočia sa týkali len civilného obyvateľstva, v roku 1910 už štatistiky o mieste narodenia obyvateľstva Košíc zahŕňali aj vojenskú posádku. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Ötödik rész. Részletes demografia. Budapest, 1916, s. 32.

¹⁴ A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet. Budapest, 1882, s. 20-21. A Magyar Szent

Populáciu Košíc od roku 1870 do roku 1910 charakterizovala prevaha žien (tab. 3). Na území od Trenčína až po Zemplín¹⁵ v skúmanom období pripadalo na 1 000 mužov až 1 100 žien, čo bolo najviac v krajine. Celouhorský priemer bol pritom 1 028 žien na 1 000 mužov. Spomínané územie zahŕňalo regióny, v ktorých bola najväčšia emigrácia za prácou predovšetkým do Severnej Ameriky. V druhej polovici 19. storočia to bolo prvotne do Spojených štátov amerických. Podľa štatistík amerických úradov z rokov 1881 – 1890 zo všetkých uhorských emigrantov v počte 136 562 osôb bolo až 73,6 % mužov (100 510). Prevaha mužských emigrantov prirodzene zapríčinila vysoký počet žien zostávajúcich doma.¹⁶

Rok	Celkový počet civilných obyvateľov	Muži (civilná populácia) ¹⁷	Ženy
1870	21 742	10 579	11 163
1881	26 097	11 732	14 365
1891	28 884	12 956	15 928
1900	35 586	16 171	19 415
1910	40 476	18 612	21 864

Tab. 3. Vývoj mužskej a ženskej populácie Košíc, 1870 – 1910.¹⁸

Značne vysoký počet žien pripadajúcich na 1 000 mužov bol charakteristický aj pre mestá so silne rozvinutým priemyslom, medzi ktoré patrila v roku 1900 napr. Bratislava (1 170), Banská Štiavnica (1 190) alebo Kluž (maď. Kolozsvár, 1 114). V mestách s poľnohospodárskym charakterom bol rozdiel medzi ženskou a mužskou populáciou nepatrne menší. Tu patril napr. Segedín (maď. Szeged, 1 033) alebo Kečkemét (maď. Kecskemét, 1 024).¹⁹ V Košiciach bol najvyšší počet žien pripadajúcich na 1 000 civilných mužov v roku 1891 (1 229). Ich počet bol vyšší

Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség részletes leírása. Budapest, 1907, s. 54.

¹⁵ Išlo o územie silne postihnuté emigráciou, ktorého súčasťou boli i Košice.

¹⁶ A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás. Budapest, 1893, s. 74-77.

¹⁷ V Košiciach sídlila stála vojenská posádka, ktorá mala 443 mužov v roku 1870, 1869 v roku 1881, 3218 v roku 1891, 4516 v roku 1900 a 3735 mužov v roku 1910. Tieto osoby nie sú prirátané k mužskej populácii, keďže tabuľka obsahuje len údaje o civilnom obyvateľstve mesta. SÁPO-SOVÁ, Zlatica – REGINÁČOVÁ, Nikola. Historicko-demografický vývoj populácie Košíc v 19. a 20. storočí. In ŠUTAJ, Štefan – DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc. Košice, 2014, s. 78.

¹⁸ A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. Pest, 1871, s. 30. A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet, s. 103. A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész, s. 4-5. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. Budapest, 1902, s. 210. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912, s. 208.

¹⁹ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1909, s. 61.

ako spomenutý celouhorský priemer a priemer v Abovskej župe (1 148) (tab. 4).²⁰ V Abovskej župe prevahu žien spôsobovala emigrácia mužov, v Košiciach sa k tomu pridal aj príchod slúžok a nádenníčok za prácou.²¹ V košickej ženskej populácii prekročil podiel slúžok hranicu 10 % (1891: 16,4 %, 1900: 13,6 %, 1910: 11,4 %).²²

Rok	1870	1881	1891	1900	1910
Počet	1 055	1 224	1 229	1 201	1 175

Tab. 4. Počet žien pripadajúcich na 1 000 civilných mužov v Košiciach.²³

Okrem emigrácie a imigrácie ovplyvňovali pomer a počet mužov a žien v rámci mestskej populácie ďalšie faktory, ako napr. rozdielna rodová úmrtnosť, veková štruktúra, alebo počet rodinných príslušníčok ženského pohlavia v rodinách vojakov.²⁴ Nerovnomernosť pomeru mužskej a ženskej populácie je najvýstižnejšie zachytená v jednotlivých vekových kategóriách. Vo veku 0 – 14 rokov bol vyšší podiel mužov, zmena však nastala vo veku 15 – 39 rokov, kedy prevažovali ženy. Vo vekovej kategórii 15 – 19 rokov a 20 – 39 rokov ženskú prevahu ovplyvnil príchod služobníctva (tab. 5). Vo vyšších vekových kategóriách to bol zase vysoký počet ovdovelých žien. Ich počet pravdepodobne zvyšovali ženy odkázané na almužnu, z ktorých väčšina nepochádzala priamo z Košíc. Mestské prostredie pre nich ale znamenalo možnosť prežitia.²⁵ V sčítaní z roku 1910 bolo zaevidovaných 2 464 ovdovelých žien, ktoré predstavovali 11,3 % ženskej populácie (a oproti tomu len 317 ovdovelých mužov).²⁶ Torzovité rozdiely v pomere pohlaví sa vyskytli hlavne vo vekových kategóriách nad 60 rokov.²⁷ Posuny v jednotlivých vekových kategóriách potvrdili narušenie rodovej rovnováhy populácie.

²⁰ Pomer mužov a žien v Košiciach vo veľkej miere ovplyvňovala prítomnosť vyššie spomenutej vojenskej posádky. V prípade porovnania mužskej civilnej populácie so ženskou populáciou bolo jednoznačne väčšie zastúpenie žien. Ak by sme však k civilnému obyvateľstvu prirátali aj vojenskú posádku, tak by pripadalo napr. v roku 1910 na 1 000 mužov len 978 žien.

²¹ SZIKLAY, János – BOROVSZKY, Samu. Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896, s. 32.

²² A Magyar Korona országinak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 61.

²³ Prepočet na základe údajov z tab. 3.

²⁴ Ako už bolo uvedené, v Košiciach sídlilo vojenské veliteľstvo s početnou vojenskou posádkou. Príbuzné vojakov (ženy, dcéry a pod.) boli zarátané medzi civilné obyvateľstvo, čím sa zvýšil počet ženskej populácie. Podobná situácia bola v Bratislave i Temešvári (maď. Temesvár). A Magyar Korona országinak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 61. Pre porovnanie s Košicami (pozn. 18) uvádzame, že v Bratislave tvorilo v roku 1891 vojenskú posádku 3 637 osôb a v roku 1900 to bolo už 4 330 vojakov (v roku 1891 predstavovalo civilné obyvateľstvo Bratislavy 52 411 osôb a v roku 1900 to bolo 61 537 osôb). A Magyar Korona országinak 1900. évi népszámlálása. Első rész, s. 22. Podiel vojenskej posádky na celkovom obyvateľstve mesta bol však najvyšší v Komárne, kde v roku 1900 predstavovali vojaci až 17,7 % obyvateľov mesta. A Magyar Korona országinak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 112.

²⁵ A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész, s. 95.

²⁶ A Magyar Szent Korona országinak 1910. évi népszámlálása. Ötödik rész, s. 110.

²⁷ A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész, s. 93.

Uvedené faktory mali dosah na vývoj populácie a v demografických štruktúrach obyvateľov vytvorili deformácie, a to nielen čo sa týka mesta Košice, ale aj iných miest, ako napr. Bratislava či Budapešť, v závislosti od veľkosti jednotlivých faktorov.

Vek	7 – 14	15 – 19	20 – 39	40 – 59	Nad 60	Spolu
Muži	5	31	42	12	2	92
Ženy	331	886	997	226	69	2 509

Tab. 5. Domáce služobníctvo v Košiciach podľa pohlavia a veku v roku 1910.²⁸

Zamestnanosť žien

V posledných rokoch 19. a začiatkom 20. storočia sa v európskych krajinách ženy zarábajúce mimo rodinného prostredia vyskytovali ešte v pomerne malom počte. Podobná situácia bola aj v Uhorsku, avšak podiel zarábajúcich žien tu bol ešte nižší. Vo vyspelých priemyselných krajinách Európy bolo zamestnaných 20 – 30 % žien, v Uhorsku to bolo 18 – 25 %.²⁹ V roku 1900 zarábalo v Uhorsku 64,8 % mužskej populácie (5 382 697 mužov) a 25,4 % ženskej populácie (2 149 054 žien). Od roku 1891 do roku 1900 vzrástol počet zarábajúcich mužov o 12,4 % (o 595 769 osôb) a počet zarábajúcich žien vzrástol o 14 % (o 264 190 osôb). Zvýšil sa aj celkový podiel zarábajúcich žien, tak v mestskom prostredí (z 24,8 % na 30,8 %), ako aj na vidieku, resp. na území žúp (z 23,6 % na 33,4 %).³⁰ Počet pracujúcich žien však medzi rokmi 1900 – 1910 výrazne klesol (o 318 635 osôb) a k poklesu došlo však aj medzi pracujúcimi mužmi (o 107 445 osôb). V rámci ženskej populácie mali v roku 1910 zarábajúce ženy podiel len 19,9 % (tab. 6).³¹

Vývoj počtu zarábajúcich žien v jednotlivých regiónoch Uhorska bol rozdielny, a to z viacerých dôvodov, medzi ktoré patril vplyv push a pull faktorov³² alebo už spomínané metodologické a terminologické rozdiely pri jednotlivých sčítaniach obyvateľstva. V poľnohospodárstve bola značná časť rodinnej pomocnej pracovnej sily zaradená do kategórie zarábajúcich, ale v priemyselných odvetviach boli pomáhajúci členovia rodiny zaradení nie medzi zarábajúce osoby, ale

²⁸ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása a főbb demografiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai. Budapest, 1915, s. 114-115.

²⁹ GYÁNI, Gábor. Társadalmi nemek a munkaerőpiacon a polgári Magyarországon. In Rubicon [Online], 2009, roč. 20, č. 4. Dostupné na internete: <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tarsadalmi_nemek_a_munkaeropiacon_a_polgari_magyarorszagon/>.

³⁰ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 105-106.

³¹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, s. 107.

³² Push faktory predstavujú rozličné negatívne demografické, ekonomické, environmentálne alebo sociálne podmienky, ktoré nútia ľudí opustiť región alebo krajinu, v ktorej žijú. Patrí tu napríklad zlá zdravotná starostlivosť a vzdelávanie, prírodné katastrofy, vysoká hustota obyvateľstva, nedostatok ekonomických príležitostí. Naopak, medzi pozitívne podmienky, tzv. pull faktory, ktoré lákajú ľudí prisťahovať sa do regiónu alebo krajiny, patrí napríklad industrializácia, urbanizácia, množstvo pracovných príležitostí, lepšie životné podmienky, vyššia životná úroveň.

medzi vyživované osoby. V mestách sa koncentrovali pracovné možnosti, ktoré priťahovali najmä osoby v produktívnom veku. Ženské príslušníčky populácie pracujúcej v priemysle si častejšie dokázali nájsť prácu v meste ako na vidieku. Podiel zarábajúcich žien v rámci ženskej populácie v mestách s priemyselným charakterom rástol (Budapešť 36,1 %, Bratislava 37,5 %, Košice 36,5 %, Banská Štiavnica 33,1 %), zatiaľ čo podiel zarábajúcich žien v bohatých poľnohospodárskych mestách, ako napr. Subotica (maď. Szabadka), Debrecín (maď. Debrecen), Trhovište pri Segedíne (maď. Hódmezővásárhely), bol nižší ako celouhorský priemer.³³

V roku 1891 zarábalo v Košiciach 6 962 žien, v roku 1900 to bolo 7 085 žien a do roku 1910 sa ich počet zvýšil na 7 340.³⁴ Počet zarábajúcich žien v Košiciach sa teda v sledovanom období zvyšoval, ale ich podiel na celkovej ženskej populácii v meste klesal. Kým v roku 1891 mali podiel 43,7 %, v roku 1900 to bolo 36,5 % a v roku 1910 len 33,6 %.³⁵ Podiel zarábajúcich žien na celkovej ženskej populácii v Košiciach bol však v uvedených rokoch vyšší, ako bol podiel zarábajúcich žien na ženskej populácii v rámci celého Uhorska (tab. 6).

Rok	1891	1900	1910
Podiel zarábajúcich žien v Košiciach na celkovej ženskej populácii mesta	43,7 %	36,5 %	33,6 %
Podiel zarábajúcich žien v Uhorsku na celkovej ženskej populácii	24,5 %	25,4 %	19,9 %

Tab. 6. Podiel zarábajúcich žien v Košiciach a v Uhorsku v rokoch 1891, 1900 a 1910.³⁶

V roku 1900 bola ešte väčšina pracujúcich žien v Uhorsku viazaná na poľnohospodárstvo (62,9 %), ktoré však postupne strácalo svoje dominantné postavenie. Druhú početnú skupinu tvorili slúžky (15,4 %). Ženy zamestnané v baníctve, priemysle a doprave dosiahli podiel 10,6 %, nádeničky 4,9 % a v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach mali zastúpenie 1,6 %.³⁷ Nárast či pokles počtu zarábajúcich žien v jednotlivých odvetviach hospodárstva od roku 1891 do roku 1900 načrtol ďalší smer vývoja zamestnanosti žien. V baníctve, priemysle a doprave sa v rokoch 1891 – 1900 zvýšil počet zamestnaných žien o 67 580 osôb, čo predstavuje 41,9 % nárast. Zvýšil sa aj počet žien zamestnaných

³³ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 106.

³⁴ A Magyar Korona országainak az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész. A népesség foglalkozása. Budapest, 1893, s. 4-5. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása részletesen. Budapest, 1905, s. 192-193. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Budapest, 1914, s. 204.

³⁵ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 166. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész, s. 204.

³⁶ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 105, 166. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész, s. 204. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész, s. 107.

³⁷ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 127.

v triede občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania o 11 282 osôb, čo znamenalo 49,9 % nárast (tab. 7).

Trieda povolania ³⁸	Počet	%
Poľnohospodárstvo	+ 227 497	+ 20,2
Baníctvo, priemysel, doprava	+ 67 580	+ 41,9
Občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania	+ 11 282	+ 49,9
Nádenníctvo	- 44 139	- 29,7
Domáce služobníctvo	- 5 553	- 1,6
Iné a neznáme povolania	+ 7 523	+ 8,3
Spolu	+ 264 190	+ 14

Tab. 7. Nárast a pokles počtu zarábajúcich žien v jednotlivých ekonomických triedach v poslednom desaťročí 19. storočia.³⁹

Kým v roku 1891 pracovalo v poľnohospodárstve alebo patrilo k nádenničkam či domácim slúžkam 85,4 % zo všetkých zarábajúcich žien v Uhorsku, do roku 1910 sa ich podiel v týchto tradičných sférach znížil na 72,7 %. Naopak, v sledovanom období došlo k zvýšeniu podielu žien pracujúcich v oblasti priemyslu, obchodu a úveru, dopravy, občianskej a cirkevnej verejnej služby a slobodných povolaní, a to z 9,9 % na 19,4 %.⁴⁰

Podobný vývoj zamestnanosti žien bol aj v prípade Košíc. Počet žien zamestnaných v poľnohospodárstve a v domácej službe klesol a zvýšil sa počet zamestnaných žien v odvetviach ako priemysel, obchod a úver, doprava, občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania. K najväčšiemu poklesu došlo pri námezdných pracovníčkach (tab. 8). V tradičných oblastiach, akými boli poľnohospodárstvo, domáca služba či námezdná práca, pracovalo v roku 1891 v Košiciach 51,5 % zarábajúcich žien. Do roku 1910 ich podiel klesol na 39,1 %. Bol teda oveľa nižší ako vyššie uvedený celouhorský podiel. V priemysle, obchode a úvere, doprave, občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach bol podiel pracujúcich žien v Košiciach naopak vyšší, ako bol podiel pracujúcich žien v týchto odvetviach v rámci Uhorska. V roku 1891 v nich pracovalo 37,4 % zo všetkých zarábajúcich žien v Košiciach a v roku 1910 to bolo už 44,9 %.⁴¹

³⁸ Jednotlivé povolania obyvateľov boli v sčítaniach ľudu rozdelené do ekonomických tried, ktoré sa delili na skupiny a tie sa ďalej členili na druhy.

³⁹ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 127.

⁴⁰ Prepočet na základe údajov z oficiálnych výsledkov zo sčítaní obyvateľstva. A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész, 1893, s. 7. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása részletesen. Budapest, 1905, s. 3, 19, 35. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész, s. 4, 20, 36, 40.

⁴¹ Prepočet na základe údajov z oficiálnych výsledkov zo sčítaní obyvateľstva. A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész, s. 4-5. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 192-193. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész, s. 204.

Trieda povolania	1891	1900	1910	1891	1900	1910
	Muži			Ženy		
Prvovýroba (poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybolov)	385	287	424	80	61	58
Baníctvo a hutníctvo	1	2	2	-	-	-
Priemysel	4 246	4 929	5 415	2 132	2 222	2 465
Obchod a úver	902	1 132	1 509	253	299	324
Doprava	582	775	1 075	24	33	87
Občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania	796	1 103	1 507	197	291	419
Branná moc	3 281	4 516	3 735	-	-	-
Nádenníci zamestnaní v rôznych hosp. odvetviach a bližšie neurčení	684	591	427	891	460	301
Penzisti, vlastníci kapitálu, rentieri, súkromníci	322	400	388	567	780	820
Ostatné povolania a osoby neznámeho povolania	143	276	318	206	300	357
Spolu bez domáceho služobníctva	11 342	14 011	14 800	4 350	4 446	4 831
Domáce služobníctvo	134	153	92	2 612	2 639	2 509
Spolu	11 476	14 164	14 892	6 962	7 085	7 340

Tab. 8. Počet zarábajúcich obyvateľov Košíc v jednotlivých ekonomických triedach v rokoch 1891, 1900 a 1910 podľa pohlavia.⁴²

Zarábajúce ženy v Košiciach mali v roku 1910 najväčšie zastúpenie medzi domácim služobníctvom (34,2 %). Okrem toho sa vo veľkej miere uplatnili v priemysle (33,6 %). Podiel nádenníčok na ženskej zarábajúcej populácii klesol v rokoch 1891 – 1910 z 12,8 % na 4,1 % a podiel žien v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach stúpol z 2,8 % na 5,7 %.⁴³ Na mužskej zarábajúcej

⁴² Podľa oficiálnych výsledkov zo sčítania ľudu v roku 1881 pracovalo v poľnohospodárstve 42 žien, v priemysle 1 456, v obchode 231, intelektuálne povolanie malo 128 žien, medzi nádenničky patrilo 1 086 žien a medzi domáce služobníctvo 2 717 žien. A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet, s. 766-767. A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész, s. 4-5. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 192-193. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész, s. 204. Oficiálne výsledky zo sčítania obyvateľstva v roku 1910 publikované vo štvrtej časti udávajú rozdielne počty zarábajúcich mužov a žien v niektorých triedach povolania: v priemysle 5 450 mužov a 2 468 žien, v obchode a úvere 1 497 mužov a 321 žien a v doprave 1 052 mužov a 87 žien. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 42, 50, 58.

⁴³ Výraznú zmenu v podiele nádenníčok a nádenníkov spôsobilo predovšetkým presnejšie zaradenie povolání, ktoré boli v predchádzajúcich sčítaniach ľudu nesprávne začlenené medzi ná-

populácii mali najväčší podiel muži pracujúci v priemysle (36,4 %), za ktorými nasledovali vojaci (25,1 %). Podiel 10,1 % mali v triede obchod a úver a rovnako i v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach.⁴⁴

Zo všetkých zarábajúcich žien v Košiciach v roku 1910 bolo 57,4 % slobodných, 18,4 % vydatých, 23,5 % ovdovelých a 0,7 % rozvedených alebo neznámeho rodinného stavu. Zo zarábajúcich mužov bolo 50,4 % slobodných, 47,6 % ženatých, 1,8 % ovdovelých a 0,2 % rozvedených. Zo slobodných žien pracovalo 34,7 %, z vydatých 18,8 %, z ovdovelých 70,1 % a z rozvedených 72,1 %. Ako vidíme, v skupine ovdovelých alebo rozvedených žien bol podiel zarábajúcich najvyšší. Naopak, najnižší podiel zarábajúcich bol medzi vydatými ženami, čo znamená, že väčšina slobodných zarábajúcich žien zanechala svoje zamestnanie po uzavretí manželstva. Zo slobodných mužov zarábalo 50,7 %, zo ženatých 98,7 %, z ovdovelých 83 % a z rozvedených 91,4 %.⁴⁵ Z porovnania ekonomickej aktivity mužov a žien nám v tomto prípade vyplýva najväčší nepomer v skupine ženatých a vydatých osôb. Kým zo ženatých mužov boli ekonomicky aktívni takmer všetci, z vydatých žien patrila medzi zarábajúce osoby menej ako pätina.

Ženy v priemysle

Na základe údajov zo sčítania obyvateľov v roku 1891 o počte a podiele zamestnaných osôb v priemysle obsadili Košice medzi municipiálnymi mestami v Uhorsku druhé miesto po meste Târgu Mureș (maď. Marosvásárhely). Ukazovateľ stupňa industrializácie dosiahol v danom období v Târgu Mureș 38,4 % a v Košiciach 35 %. Priemer municipiálnych miest bol 28 % a celoštátny priemer bol len na úrovni 12,3 %. Obyvateľstvo prislúchajúce k priemyslu predstavovalo v Košiciach 11 262 osôb,⁴⁶ čo bol takmer dvojnásobok v porovnaní s mestom Târgu Mureș (5 867 osôb). Kvôli veľkosti tejto populácie mali Košice v skutočnosti významnejšiu pozíciu ako Târgu Mureș.⁴⁷ V priemysle pracovalo v Košiciach v tom čase viac ako 6 300 osôb (tab. 8).

V roku 1891 bol v Košiciach podiel žien na celkovej populácii pracujúcej v priemysle 33,4 %, do roku 1900 ich podiel klesol na 31,1 %. Podľa posledného uhorského sčítania ľudu z roku 1910 tvorili ženy zo všetkých zamestnaných osôb v priemyselnej výrobe 31,3 %. Hoci podiel zarábajúcich žien na celkovej populácii zarábajúcej v priemysle klesal, stúpala ich podiel na celkovej ženskej zarábajúcej populácii. V roku 1891 pracovalo v priemysle 30,6 % zarábajúcich žien, v roku 1900 to bolo 31,4 % a v roku 1910 patrilo do priemyslu 33,6 % zarábajúcich

denníkov. Štatistika sa tak začala približovať k reálnym číselným hodnotám a k správnej interpretácii kategórie nádenníci. GYÁNI, Gábor. A fővárosi női munkaerő foglalkoztatottságának szerkezetváltozása 1880 – 1941 között. In GÁSPÁR, Ferenc (ed.). Budapest Főváros Levéltára Közleményei ,78. Budapest, 1979, s. 180.

⁴⁴ Prepočet na základe údajov z tab. 8.

⁴⁵ Prepočet na základe údajov z A Magyar Szent Korona országinak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 122.

⁴⁶ Patrili sem nielen osoby zarábajúce v priemysle, ale aj osoby, ktoré síce neboli v priemysle zárobkovo činné, ale boli od neho ekonomicky závislé.

⁴⁷ SZALAY, Zoltán. Kassa ipara. In Magyar Statisztikai Szemle, 1939, roč. 17, č. 5, s. 559.

žien v Košiciach.⁴⁸ Väčšina z nich pracovala v potravinárskom (45,7 %), odevnom (29,5 %), alebo v hotelovom, hostinskom a kaviarenskom priemysle (14,7 %).⁴⁹ Porovnanie počtu mužov a žien zamestnaných v jednotlivých druhoch priemyslu zobrazuje tab. 9.

Skupina povolania	1900		1910	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Priemysel železa a kovov	356	3	374	8
Výroba strojov a dopravných prostriedkov, elektrotechnický priemysel, atď.	307	2	549	6
Priemysel kameňa, zemín, hlíny, azbestu a sklársky priemysel	247	79	242	74
Drevársky priemysel a výroba kosteného tovaru	602	96	542	24
Priemysel kože, štetín, vlasov, peria, atď.	29	3	46	2
Pradiarenský a tkáčsky priemysel	62	49	63	69
Odevný priemysel	1 125	445	1 189	728
Papierenský priemysel	23	-	25	7
Výroba potravín a požívatín	755	1 150	946	1 126
Chemický priemysel	59	8	83	18
Stavebný priemysel	891	8	825	8
Umelecký priemysel a reprodukcia	114	14	139	26
Hotelový, hostinský a kaviarenský priemysel	349	343	372	362
Iné a neznáme priemyselné povolania	2	-	4	1
a) Vlastný priemysel celkom	4 921	2 200	5 399	2 459
b) Domáci a ľudový priemysel	2	22	11	6
c) Kočovný priemysel	6	-	5	-
Priemysel spolu	4 929	2 222	5 415	2 465

Tab. 9. Počet zamestnancov v jednotlivých priemyselných odvetviach v Košiciach podľa pohlavia v rokoch 1900 a 1910.⁵⁰

Na vysokom počte žien pracujúcich v rámci výroby potravinárskeho a konzumného tovaru v Košiciach sa vo veľkej miere podieľali robotníčky štátnej tabakovej továrne. V roku 1911 v továrni pracovalo 1320 žien, z ktorých 925 pochádza-

⁴⁸ Prepočet na základe údajov z tab. 8.

⁴⁹ Prepočet na základe údajov z tab. 9.

⁵⁰ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész, s. 204.

lo priamo z Košíc a ostatné z okolitých dedín (253 z Ťahanoviec, 77 z Myslavy, 18 z Vyšného Opátskeho, 16 z Kavečian, atď.). Podľa denníka *Népszava* boli tieto robotníčky najchudobnejšími a najviac vykorisťovanými ľuďmi v Košiciach: „Najstrašnejší život majú ženy, ktoré pochádzajú z odľahlých dedín. Bývajú v Košiciach a domov chodia len v sobotu. Samozrejme, obyčajný byt sa nedá zaplatiť z platov 8 – 10 korún. Ale sú chudobné rodiny, ktoré sa s nimi „podelia“ o svoje „byty“ za 3 – 4 koruny mesačne. A nech už je byt akokoľvek malý, v strede izby sa nájde miesto na malé slamené vrecúško, kde môže robotníčka z tabakovej továrne prenocovať.“⁵¹

Medzi košické robotníčky patrili manželky a dcéry priemyselných robotníkov, nádenníkov a sluhov, ktorí pracovali za nízku mzdu, ako aj chudobné vdovy. Vo veľkom počte to boli aj ženy, ktoré mali manželov v Amerike. Týždenník *Kassai Munkás* zhodnotil, že bolo jedno, z akého prostredia prišli, ale ich spoločným osudom bola bieda.⁵² Napriek tomu, že robotníčky tabakovej továrne pracovali v ťažkých podmienkach (dlhá pracovná doba, nebezpečná práca, biedna strava, ubytovanie bez vlastnej postele) a za prácu dostávali nízku mzdu, chudobné ženy z Košíc a okolitých dedín, ktoré často nevedeli písať ani čítať, mali veľký záujem o túto prácu. Medzi dôvody, ktoré ich prinútili pracovať, patrila chudoba, úmrtie, emigrácia alebo invalidita zárobkovo činného člena rodiny, resp. hlavy rodiny.

Najviac žien pracujúcich v priemysle (44,2 %) patrilo do vekovej kategórie od 20 do 39 rokov (tab. 10). Veková štruktúra, ako aj rodinný stav žien zamestnaných v priemysle podčiarkli fakt, že robotníčky a námezdné pracovníčky pracovali v priemysle aj po svadbe a snažili sa tak prispieť do rodinnej kasy (tab. 11). Vydaté ženy (31,7 %) tvorili spolu s ovdovelými (18,4 %) početnú skupinu medzi ženami zamestnanými v priemysle, takmer rovnakú, akú tvorili slobodné ženy (49,6 %).⁵³

Vek	7 – 14	15 – 19	20 – 39	40 – 59	Nad 60	Neznámy	Spolu
Muži	424	1 022	2 496	1 252	251	5	5 450
Ženy	144	492	1 092	629	111	-	2 468

Tab. 10. Ženy a muži zamestnaní v priemysle v Košiciach v roku 1910 podľa veku.⁵⁴

Rodinný stav	Slobodní/é	Ženatí/ vydaté	Ovdovelí/é	Rozvedení/é
Muži	2 488	2 856	94	12
Ženy	1 224	782	453	9

Tab. 11. Ženy a muži zamestnaní v priemysle v Košiciach v roku 1910 podľa rodinného stavu.⁵⁵

⁵¹ Népszava, 24.12.1911, s. 37-38, Állami kizsákmányolás a feketék segítségével.

⁵² Kassai Munkás, 1911, roč. 5, č. 51, s. 3, A felbomlott családi élet. Hosszu munkaidő, silány eledel, ágynélküli szállás.

⁵³ Prepočet na základe údajov z tab. 11.

⁵⁴ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 42-43.

⁵⁵ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 44-45.

Práca, ktorú v priemysle vykonávali ženy, si nevyžadovala takmer žiadne vzdelanie. Vzdelanostná úroveň žien zamestnaných v priemysle bola na veľmi nízkej úrovni. Zo všetkých žien malo ukončených niekoľko tried strednej školy len 140 (5,7 %) a 1 673 (67,8 %) žien vedelo len čítať a písať.⁵⁶

Domáce služobníctvo

V druhej polovici 19. storočia tvorili najpočetnejšiu skupinu zarábajúcich žien slúžky v domácnostiach. Hlavným dôvodom bol nárast vplyvu i početnosti príslušníkov meštianskej strednej vrstvy, ktorá musela mať vo svojej domácnosti slúžky aj kvôli prestíži. Slúžky sa stali prostriedkom udržiavania meštianskeho štýlu života. Koncom 19. storočia slúžila v skromnejších meštianskych domácnostiach minimálne jedna alebo dve slúžky. Na slúžky boli odkázané aj osamelé ženy, či rodiny žijúce modernejším spôsobom života.⁵⁷

V Košiciach pracovalo podľa údajov zo sčítaní ľudu najviac žien práve v domácej službe.⁵⁸ Služobníctvo si v tomto ohľade udržalo svoje popredné miesto aj napriek tomu, že od roku 1891 mal jeho počet a podiel na ženskej populácii klesajúcu tendenciu (tab. 12) a naopak, rástol počet žien zamestnaných v priemysle.⁵⁹

Rok	1891	1900	1910
Počet	2 612	2 639	2 509
Podiel na ženskej populácii	16,4 %	13,6 %	11,4 %
Podiel na ženskej zarábajúcej populácii	37,5 %	37,2 %	34,2 %

Tab. 12. Počet a podiel slúžok v rámci ženskej populácie Košíc v rokoch 1891, 1900, 1910.⁶⁰

Vyšší podiel slúžok v rámci ženskej populácie patril medzi charakteristické znaky rozvíjajúceho sa meštianstva ako aj samotných miest a v roku 1900 bol nasledovný: Košice 13,6 %, Kluž 12,9 %, Bratislava 11,9 %, Temešvár 10,5 %, Banská Štiavnica 7,2 %, Segedín 6,2 %, Kečkemét 5,8 %, Trhovište pri Segedíne 4,9 %, Sobotica 4,7 %.⁶¹ Počet domáceho služobníctva bol najväčší v porovnaní so všetkými zarábajúcimi v mestách: Košice, Târgu Mureș, Kluž, Budapešť, Šopron (maď. Sopron), Oreda (maď. Nagyvárad), Komárno, Győr a Bratislava.⁶² V období dualizmu sa najviac služobníctva nachádzalo v Budapešti.⁶³ Z celkovej populácie

⁵⁶ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 44.

⁵⁷ PALÁDI-KOVÁCS, Attila (ed.). Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Budapest, 2000, s. 181-184.

⁵⁸ V roku 1881 pracovalo v Košiciach 2 717 slúžok, ktoré mali v rámci celej ženskej populácie mesta podiel až 18,9 %. A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet, s. 767.

⁵⁹ Popri Košiciach mala na území dnešného Slovenska vysoký podiel domáceho služobníctva aj Bratislava. V roku 1890 to bolo 12,8 % a v roku 1900 11,9 % z celej ženskej populácie.

⁶⁰ Vlastné spracovanie na základe údajov uvedených v tab. 3 a tab. 8.

⁶¹ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 61.

⁶² JEKELFALUSSY, József - VARGHA, Gyula (eds.). Közgazdasági és statisztikai évkönyv 1892-93. Hatodik-hetedik évfolyam. Budapest, 1894, s. 123.

⁶³ Kým v roku 1880 bolo v Budapešti podľa štatistík 28 986 slúžok, do roku 1910 ich počet stúpol na 67 922. Napriek nárastu počtu domáceho služobníctva však klesal jeho podiel v rámci zarábajúceho obyvateľstva. V roku 1880 tvorilo domáce služobníctvo šestinú zarábajúcich, ale

mesta predstavovalo služobníctvo 8,2 %. Podiel služobníctva v rámci obyvateľstva bol vyšší ako 6 % v Bratislave, Košiciach, Kluži a Târgu Mureș. V týchto mestách bola zároveň vysoká zamestnanosť obyvateľov v priemysle, doprave a slobodných povolaniach.⁶⁴ V Košiciach slúžilo najviac žien v takých domácnostiach, kde hlava rodiny buď vykonávala slobodné povolanie (napr. právnici, lekári, profesori), pracovala v priemysle alebo sa venovala obchodu (tab. 13).

Trieda povolania	Muži	Ženy
Intelektuáli ⁶⁵	40	544
Poľnohospodárstvo	3	138
Priemysel	5	681
Obchod	-	403
Úver	-	52
Doprava	1	108
Rentieri	27	357
Nádenníci	-	25
Vojaci	14	167
Iné zamestnanie	-	19
Neznáme zamestnanie	16	80
Inštitúcie, spolky a iné právnické osoby	28	38
Spolu	134	2 612

Tab. 13. Domáce služobníctvo v Košiciach podľa príslušnosti rodín (v ktorých pracovalo) k jednotlivým hospodárskym odvetviam (ekonomickým triedam) a podľa pohlavia v roku 1891.⁶⁶

Z vekového hľadiska sa medzi slúžkami najčastejšie vyskytovali dievčatá a ženy vo veku od 15 do 39 rokov (tab. 5). V roku 1910 patrilo v Košiciach 1 883 žien z 2 509 slúžok práve do tejto vekovej kategórie. Z toho bolo 886 žien (35,3 %) vo veku 15 – 19 rokov a 997 žien (39,7 %) vo veku 20 – 39 rokov. V značnom počte však ako slúžky pracovali i mladšie dievčatá vo veku 7 až 14 rokov (331 osôb).⁶⁷

Medzi slúžkami mali najväčšie zastúpenie slobodné ženy (88,8 %), ktoré ešte nemali vlastnú rodinu. Početnú skupinu tvorili tiež vdovy (6,7 %), ktoré museli pracovať kvôli tomu, aby si zabezpečili živobytie (tab. 14).⁶⁸

v roku 1920 už len desatinu. Klesajúca tendencia bola zaznamenaná tiež v porovnaní s počtom žien zamestnaných v priemysle. HOLEC, Roman. Žena v službe. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku. Bratislava, 2011, s. 503.

⁶⁴ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenkint. Budapest, 1913, s. 9.

⁶⁵ Patrili sem predovšetkým obyvatelia vykonávajúci povolania zaradené do triedy občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania.

⁶⁶ A Magyar Korona országáiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész, s. 40-41.

⁶⁷ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 114-115.

⁶⁸ Prepočet na základe údajov z tab. 14.

Rodinný stav	Slobodní/é	Ženatí/vydaté	Ovdovelí/é	Rozvedení/é
Muži	62	30	-	-
Ženy	2 227	99	168	15

Tab. 14. Služobníctvo v Košiciach v roku 1910 podľa rodinného stavu a pohlavia.⁶⁹

Medzi práce, ktoré slúžky vykonávali najčastejšie, patrilo upratovanie, varenie, kúrenie, pomoc pri nákupe, pranie, žehlenie, kúpanie, prípadne dojčenie detí, na vidieku to bolo aj krmenie dobytky, alebo dojenie.⁷⁰ Nakoľko vykonávali práce, ktoré si nevyžadovali žiadne vzdelanie, stupeň vzdelania slúžok bol veľmi nízky. Až 76,3 % košických slúžok (1 914 žien) vedelo len čítať a písať, absolvovali teda iba ľudovú (základnú) školu, a len 1,2 % slúžok malo ukončených 4 alebo 6 tried strednej školy.⁷¹

Najmä pre mladé vidiecke dievčatá a ženy bola práca v meštianskych rodinách strednej vrstvy príťažlivou kvôli oboznámeniu sa s novými materiálmi či zariadeniami používanými v domácnosti, ale i mestským prostredím a životom v ňom. Vďaka práci v meštianskych domácnostiach získali nové poznatky a zručnosti a stali sa tak žiaducimi partnerkami pre mužov hľadajúcich si manželky. Nie vždy sa im však podarilo vydať sa. Mladé dievčatá pochádzajúce z vidieka prišli v prípade služby o tradičnú kontrolu zo strany vlastnej rodiny i bezpečnosť, ktorú im dovtedy poskytovala, a stali sa bezbrannou a zraniteľnou vrstvou spoločnosti. Často sa z nich stávali objekty sexuálneho obťažovania členov domácnosti, v ktorej slúžili. Potvrdzujú to aj spomienky košického spisovateľa Sándora Máraia: „V mnohých meštianskych rodinách sa od mladých sedliackych slúžok očakávalo, že mladých páňkov prevedú cez ťažkosti puberty a budú im k dispozícii aj pre intímnejšie telesné služby. Často som počul meštianskych rodičov s uspokojením hovoriť, že sa im podarilo ich dorastencovi zohnať mladú, peknú pestúňku, lebo takéto sú „predsa len zdravšie“ ako ženské, na ktoré sa mladí páni zvyknú obracať v čase provej núdze. Ak sa pričinením mladého pána dostala slúžka do druhého stavu, prepustili ju a gavaliersky meštiansky starý otec s istou šibalskou a frajerskou hrdosťou platil namiesto šviháckeho otecka s mliekom na brade osem až desať forintov výživného mesačne. Toto bola bežná prax.“⁷²

Slúžky teda mnoho ráz skončili ako slobodné matky.⁷³ V horších prípadoch sa stali prostitútkami. Častejším javom v prípade slúžok boli i samovraždy.⁷⁴ Sándor Márai vo svojej knihe *Spomienky mešťana* ďalej píše: „Pestúňky behali za chlapmi, často chorľaveli, nedalo sa s nimi počítať, a obzvlášť slovenské slúžky sa preslávili svojimi vraj ľahšími mravmi.“⁷⁵

⁶⁹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 116-117.

⁷⁰ PALÁDI-KOVÁCS, Magyar Néprajz VIII, s. 183.

⁷¹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 116.

⁷² MÁRAI, Sándor. Spoved' mešťana. Bratislava, 2011, s. 71.

⁷³ V Budapešti sa až tretina nemanželských detí narodila slúžkam. CSÁSZÁR, Kinga. A cseléd-ség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon. Cselédügyek Somogyban és Baranyában. In JURA [Online], 2013, č. 2, s. 175. Dostupné na internete: <<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/3693998>>.

⁷⁴ CSÁSZÁR, A cseléd-ség jogi helyzete, s. 175.

⁷⁵ MÁRAI, Spoved' mešťana, s. 66.

Dĺžka pracovnej doby služobníctva nebola pevne stanovená. Prispôbovala sa rodine, jej životnému štýlu, zvyklostiam a požiadavkám. Keďže služobníctvo väčšinou bývalo s rodinou, u ktorej slúžilo, jeho pracovný čas bol nepretržitý. Dĺžku pracovnej doby služobníctva bolo možné vyjadriť ako „celkový čas medzi vstávaním a spaním“.⁷⁶ Sluhovia a slúžky mohli zvyčajne odísť od rodiny len v nedeľu. Mnohé rodiny, ktoré zamestnávali slúžky, s nimi ešte aj koncom 19. storočia zaobchádzali podľa feudálnych predstáv, ako keby slúžky boli ich majetkom, a patrila im nielen ich práca, ale aj všetok ich čas, vôľa a cit, o čom písal aj týždenník *Kassai Munkás*: „Pani domu nežná, s jemnou dušou, sofistikovaná žena s humanizmom presadzuje a praktizuje koncepciu feudalizmu.“⁷⁷ Za plat bola od služobníctva požadovaná vernosť a oddanosť, avšak pre samotné slúžky to bola len práca: „Slúžka, aj keď sa to zdá divné, už „nelipla“ na svojej panej, nebola ochotná žiť a mrieť pre rodinu, čo jej dávala chlieb, ale pokojne ju zo dňa na deň vyhodila na ulicu, ak ju už dostatočne vyžmýkala, alebo sa na ňu pre voľačo nahnevala.“⁷⁸ Na základe svedectva jednej zo slúžok sa v tlači dokonca písalo o tom, že panie domu používali aj telesné tresty: „Zavrela predou mnou kuchynské dvere a zbila ma do modra a do zelena. Inokedy, keď som vyšla z pivnice, hádzala na mňa veľké kusy dreva, ktoré ma na viacerých miestach zranili.“⁷⁹

K služobníctvu sa správali kruto i ostatní členovia rodiny, ktorí používali nielen nadávky, ale aj fyzické ubližovanie. Násilne zaobchádzali so slúžkami i zamestnanci jednotlivých úradov, čo tiež odzrkadľovalo prístup a hodnotenie služobníctva zo strany spoločnosti. Na stránkach periodika *Kassai Munkás* sa objavil článok o tom, ako košický detektív Kepes vystupoval v nie jednom prípade brutálne voči služobníctvu. Napr. zbil mladú 16-ročnú slúžku, ktorá neprijala ponúkanú prácu, lebo by nedokázala splňať požiadavky rodiny Matznerovcov, u ktorej mala slúžiť. Slúžku zbil priamo u Matznerovcov, ktorí nezabránili fyzickému napadnutiu dievčaťa.⁸⁰

Občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania

Medzi ženami začalo byť postupne uprednostňované zamestnanie vo verejnej správe, ako aj vykonávanie slobodných povolání. V roku 1900 bolo v Uhorsku 1,5 % (33 873 osôb) zo zarábajúcich žien zamestnaných v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach, o desať rokov neskôr to boli 3 % (55 726 osôb) zo ženskej zarábajúcej populácie.⁸¹

⁷⁶ GYÁNI, Gábor. Munka és magánélet – cselédélelmód Budapesten. In Történelmi Szemle [Online], 1986, roč. 29, č. 1, s. 97. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00096/pdf/>>.

⁷⁷ Kassai Munkás, 1912, roč. 6, č. 51, s. 7, A cselédkinzás borzalmaiból. A nagysága öngyilkosságba kergette a szolgálóját.

⁷⁸ MÁRAI, Spoved' mešťana, s. 67.

⁷⁹ Kassai Munkás, 1912, roč. 6, č. 51, s. 7.

⁸⁰ Kassai Munkás, 1912, roč. 6, č. 36, s. 4, Kepes legujabb hőstette. Mit csinált a zárt mögött egy fiatal leánnyal?

⁸¹ Női munkavállalás. In Dimenzió. Magyar nők a dualizmus korában (1867 – 1914 között) [Online], 1998, č. 21. Dostupné na internete: <<https://iqdepo.hu/dimenzio/21/21-06-03.html>>.

Najväčšiu časť z danej skupiny tvorili v roku 1900 pôrodné babice (9 828 osôb). Na druhom mieste boli učiteľky (6 242 osôb). Kým v roku 1891 bol počet učiteliek len 3 427, za 10 rokov sa takmer zdvojnásobil. Za rapidným nárastom stál rozvoj ľudového školstva, sociálna situácia dievčat zo strednej vrstvy, ako aj postupne sa rozširujúce možnosti štúdia pre dievčatá. Hospodársky vývoj a potreba zabezpečenia živobytia prinútili čoraz viac dievčat zamestnať sa a postarať sa o vlastné živobytie. Vo väčšom počte boli počas sčítania obyvateľstva zaevidované rehoľníčky a vychovávateľky v rodinách. Kým v roku 1891 bol počet rehoľníčok 2 883, v roku 1900 ich bolo 4 957. Počet vychovávateľiek sa zvýšil z 3 098 na 4 315 v roku 1900. Za rastom počtu rehoľníčok a vychovávateľiek stáli podobné okolnosti, ako to bolo v prípade učiteliek. Zvýšil sa tiež počet učiteliek v materských školách. V roku 1891 ich bolo len 658, ale do roku 1900 sa ich počet takmer strojnásobil (1 858 osôb).⁸² Nárast počtu učiteliek materských škôl súvisel so zákonom o materských školách z roku 1891 a z toho vyplývajúceho rozvoja predškolských zariadení.⁸³

Medzi rokmi 1881 až 1910 v Uhorsku dynamicky rástol i počet žien vykonávajúcich úradnícke a ďalšie intelektuálne povolania. Ich počet bol v roku 1910 takmer trikrát vyšší v porovnaní s rokom 1881.⁸⁴ Okrem verejnej správy vykonávali administratívnu prácu ženy v čoraz väčšom počte aj v iných odvetviach hospodárstva, napr. v priemysle. V súvislosti s povolaním úradníčky sa však v dobovej tlači vyskytovali články s ironickým podtónom, keďže toto zamestnanie bolo často považované len za akúsi čakáreň na manželstvo: *„Ak dievča z kancelárie nie je rozhodnuté stať sa starou dievkou, môže svoje povolanie považovať skutočne len za čakáreň pred svadbou, čakáreň na manželstvo. Jej kariéra, aj keď ju berie tak vážne, totiž väčšinou neponúka žiadny pokrok. Úradníčka vždy zostane zamestnankyňou. Je nepravdepodobné, že by sa stala šéfom alebo podnikateľom, už len preto, že zvyčajne nemá potrebný kapitál na podnikanie, a práve nedostatok majetku je to, čo ju núti do kariéry. Aj keby sa našli bohaté dámy, ktoré by nastúpili do obchodných kancelárií a založili by vlastný podnik alebo spoločnosť, potom by úbohým úradníckam dali aspoň falošnú nádej, že otroctvo v tejto kariére nie je večné.“*⁸⁵

Kontroverzné názory v spoločnosti vyvolávalo povolanie herečky, ktoré patrilo k slobodným povolaniam. Kým na jednej strane boli herečky oslavované, na strane druhej ich spoločnosť tvrdo kritizovala. Aj v dobových periodikách sa vyskytli rozličné mienky o tomto povolaní. Jedna z nich bola publikovaná v denníku *Pesti Napló*: *„Jedinou kariérou, ktorej sa môže žena zo strednej vrstvy s dnešnými*

⁸² A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész, s. 129-130.

⁸³ 1891. évi XV. törvénycikk a kiseddóvásról [Online]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

⁸⁴ V rámci občianskej a cirkevnej verejnej služby a slobodných povolaní sa v roku 1881 v Uhorsku živilo intelektuálnym povolaním 15 039 žien. V roku 1891 ich bolo 21 199, v roku 1900 29 448 a do roku 1910 stúpol ich počet až na 43 719. A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet, s. 774. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Nyolczadik rész. Közzolgálati ágak és szabadfoglalkozások. Budapest, 1906, s. 41. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 641.

⁸⁵ Pesti Napló, 5. 4. 1911, s. 6, Dolgozó nők.

spoločenskými pomermi a prevládajúcim svetonázorom v dnešnej spoločnosti venovať, je kariéra herečky alebo inej umelkyne. Zaujímavý a vďačný charakter danej ťažkej práce je lesk javiska, sláva, ktoré robia danú kariéru žiaducou. A keď chýba talent, nie je to až taký problém. Vydať sa z javiska bez vena je miliónkrát ľahšie ako inak, a tak sa z chudobného meštianskeho dievčaťa, ak strávilo na javisku chvíľku bez talentu, stane bohatá meštiacka žena. Javisko keď v tomto prípade nepredstavuje slávu, stane sa odbočkou nato, aby mladá žena zo svojej spoločenskej vrstvy prestúpila do majetkovo pohodlnejšej vrstvy.“⁸⁶

Podiel ľudí pracujúcich v občianskej a cirkevnej verejnej službe a v slobodných povolaniach bol do istej miery považovaný za meradlo intelektuálnej úrovne miest. Najvyšší stupeň bol v municipiálnych mestách Kluž (12,1 %), Târgu Mureș (11,8 %), Šopron (10,8 %), Košice (10,6 %) a Budapešť (10,2 %).⁸⁷ Vysoký stupeň zabezpečovali univerzity, školy, značný cirkevný personál a pedagógovia. Vzdelávacie inštitúcie priťahovali do mesta inteligenciu a poskytovali jej možnosť zamestnať sa.

Na začiatku posledného desaťročia 19. storočia pracovalo v Košiciach v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach 197 žien (2,8 % zo zarábajúcich žien). V roku 1900 to už bolo 291 žien (4,1 % zo zarábajúcich žien).⁸⁸ K ešte väčšiemu nárastu došlo v prvom desaťročí 20. storočia. Do roku 1910 totiž stúpol počet žien pracujúcich v tejto sfére na 419 (5,7 % zo zarábajúcich žien).⁸⁹ K intelektuálom pritom patrilo v roku 1891 v rámci verejnej služby a slobodných povolání 190 žien, v roku 1900 tam bolo zaradených 269 žien a v roku 1910 už 338 žien.⁹⁰ Medzi nimi bolo 61 úradníčok a pomocných úradníckych pracovných síl.⁹¹ Službu vo verejnej správe vykonávalo 15 žien, a to na pozícii štátnej, župnej a mestskej úradníčky alebo pomocnej úradníckej pracovnej sily. V justícii pracovalo dokopy 22 žien na pozícii pomocných úradníckych pracovných síl na súdoch a prokuratúre, advokátskych pisárov alebo pomocných úradníckych pracovných síl, pisárov alebo pomocných úradníckych pracovných síl u verejných notárov. V cirkevnej službe bolo spolu 43 žien (išlo o rehoľníčky, mníšky a novicky). V zdravotníctve bolo zamestnaných 38 žien, z toho bolo 34 pôrodných báb a 4 úradníčky. Ženy našli zamestnanie tiež v literatúre a umení ako herečky (22) a úradníčky (1). Okrem toho bolo v meste 11 úradníčok a pomocných úradníckych pracovných síl vo vedeckých a iných spolkoch verejného záujmu a 6 iných úradníčok (tab. 15).⁹²

⁸⁶ Pesti Napló, 5. 4. 1911, s. 6.

⁸⁷ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész, s. 9.

⁸⁸ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 192.

⁸⁹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész, s. 204.

⁹⁰ Tomuto trendu napomáhali rozširujúce sa možnosti štúdia pre dievčatá a s tým spojená zvyšujúca sa vzdelanostná úroveň žien. V roku 1910 malo v Košiciach vzdelanie na úrovni 4 tried strednej školy 1 885 žien (8,6 %), vzdelanie na úrovni 6 tried strednej školy malo 535 žien (2,5 %) a vzdelanie na úrovni maturity alebo vyššie vzdelanie malo 531 žien (2,4 %). GALLOVÁ – SÁPOSOVÁ, „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien, s. 21.

⁹¹ Pomocné úradnícke pracovné sily vo verejnej správe dostávali namiesto pravidelnej mesačnej mzdy len odmenu (denný plat) a zvyčajne vykonávali pomocné kancelárske práce.

⁹² A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 610-625.

	1891	1900	1910
Služba vo verejnej správe	-	-	15
Justícia	-	2	22
Cirkevná služba	33	54	43
Školstvo	105	135	180
Verejné zdravotníctvo	30	32	38
Vedecké a iné spolky verejného záujmu	0	2	11
Literatúra a umenie	21	30	23
Iné a bližšie neurčené slobodné povolania	1	14	6
Spolu	190	269	338

Tab. 15. Počet žien v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach patriacich k intelektuálom v Košiciach v rokoch 1891, 1900 a 1910.⁹³

V značnom počte boli ženy zamestnané v školstve, kde v roku 1910 pracovalo 180 žien a 191 mužov. Materské školy z toho zamestnávali 9 žien. V najväčšom počte však ženy učili na ľudových školách. V Košiciach bol počet žien na ľudových školách (63) vyšší ako počet mužov (41). Vo väčšom počte boli ženy zamestnané aj na vyšších dievčenských školách (12), kde mužský pedagogický personál tvoril len tretinu ženského (4). Na vyšších ľudových a meštianskych školách bol počet učiteľov (15) dvakrát vyšší ako počet učiteliek (7). V Košiciach pôsobili i súkromné učiteľky. Učili jazyky (4), hudbu a spev (11), alebo len hudbu (8). Vychovávateľiek a korepetítoriek bolo 38. Ďalších 26 učiteliek nebolo v tom čase zamestnaných. Okrem pedagógov boli v školstve zamestnané 2 ženské administratívne pracovné sily (úradníčka a pomocná úradníčka pracovná sila). Na vzdelávacích inštitúciách vyššieho stupňa, ako napr. na stredných a vysokých školách alebo na pozícii asistentky vysokoškolského profesora sa ženský pedagogický personál už nenachádzal.⁹⁴ Zamestnanie so značnou prestížou a väčšou mzdou mohli dosiahnuť len muži. Kto sa chcel stať profesorom, musel získať univerzitné vzdelanie, učiteľská kvalifikácia bola viazaná na stredoškolské vzdelanie. Meštianstvo navyše prijímalo profesorov jednoznačne medzi seba, ale v prípade učiteľov to už také samozrejmé nebolo. Záviselo to najmä od ich majetku, osobnosti či vzťahov. V Košiciach sa učitelia nestávali automaticky súčasťou meštianstva tak, ako to bolo v iných mestách.⁹⁵

Vďaka ženám zamestnaným v školstve sa zvyšoval podiel slobodných žien na trhu práce. Medzi učiteľkami bolo na prelome storočí až 70 % slobodných žien. Postupne sa však v rámci učiteľského zamestnania posilňovala skupina

⁹³ V roku 1881 bolo v Košiciach 55 učiteliek, 2 úradníčky, 24 mníšok, 19 vychovávateľiek a 28 babíc. Spolu sa teda živilo intelektuálnym povoláním 128 žien. A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet, s. 766. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Nyolczadik rész, s. 2-21. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 610-625.

⁹⁴ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 615-619.

⁹⁵ KOUDELA, Pál. A kassai polgárság 1918 előtt és után [Online]. Ph.D. értekezés. Budapest, 2005, s. 229-230. Dostupné na internete: <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/41/1/koudela_pal.pdf>.

vekovo starších žien. Proces starnutia v učiteľskom povolani súvisel so zvyšujúcim sa počtom vydatých učiteliek, ktoré ostávali na svojich pracovných miestach aj po uzavretí manželstva. Bolo to jedným zo znakov prebiehajúcej transformácie v spoločenskom chápaní povolania učiteľky. V jednej z najvýznamnejších kariérnych možností pre ženy dochádzalo k zosúladieniu vykonávania intelektuálneho povolania s úlohami ženy v rodine a domácnosti. Samozrejme, išlo len o začiatok celého procesu.⁹⁶

Veľkú úlohu tu však zohrávali dobové názory. Košický biskup Augustín Fischer-Colbrie kritizoval vo svojej práci *Gazdasági nőnevelés és megélhetés* (Hospodárske vzdelávanie žien a živobytie) prebytok učiteliek, pričom použil výrok nemenovaného bývalého uhorského ministra školstva a kultu, ktorý povedal, že: „[...] ak by boli všetky učiteľské ústavy v našej krajine zavreté na desať rokov, stále by ostalo na celých desať rokov dostatok diplomovaných učiteliek na voľné pozície.“⁹⁷ Dôvod veľkého záujmu žien o povolanie učiteľky videl Fischer-Colbrie v otázke zabezpečenia živobytia. V minulosti vykonávali ženy omnoho viac domácich prác. Doma vyrábali všetko potrebné na zabezpečenie stravovania a odievania, takže sa v domácnosti uplatnila nielen manželka a dcéry, ale aj švagriné, tety a ďalšie príbuzné. S rozvojom priemyslu však došlo k zmenám. Od výroby v domácnosti prešli ženy na opačnú stranu – snažili sa všetko kupovať, vrátane potravín. Kvôli tomu už podľa neho nebola potrebná ženská práca v domácnosti: „Doma už teraz nenájde prácu príbuzná, ba ani domáca pani. V jeden krásny deň sa zrodil nový typ: dáma v kaviarni, ktorá dá obed pre svoju rodinu priniesť z reštaurácie a vo voľnom čase sa nachádza v kaviarni – pri cigarete a kartách. [...] Mladí muži si stokrát premyslia, či si vezmú takú ženu, ktorá nevie vytvoriť domov, a s ktorou treba stále chodiť do kaviarne.“⁹⁸ Práca ženy v domácnosti a s ňou zároveň aj samotná domáca pani sa stala zbytočnou. V tom videl príčinu klesania počtu sobášov. A práve v menšej šanci na vydaj tkvel podľa neho boj žien zo stredných vrstiev o zamestnanie na pozícii učiteľky, poštarčky, telefonistky, v snahe zabezpečiť si iný zdroj obživy. Dievčatá a ženy (slobodné aj vydaté) sa však mali podľa neho vrátiť naspäť k práci v domácnosti.

Podobne ako u žien pracujúcich v priemysle alebo ako slúžky v domácnostiach, predstavovali najväčšiu skupinu zamestnankýň v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach ženy, ktoré patrili do vekovej kategórie 20 – 39 rokov (64,2 %).⁹⁹ V súvislosti s ich rodinným stavom bola však situácia iná. Na rozdiel od priemyslu, kde medzi zamestnankyňami mali vydaté ženy podiel 31,7 %, v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach to bolo len 13,1 % (tab. 16).¹⁰⁰ Naopak, slobodné ženy tu mali zastúpenie 75,9 % (v domácej službe dokonca až 88,8 %, ale v priemysle tvorili slobodné ženy len 49,6 % zamestnankýň).¹⁰¹

⁹⁶ GYÁNI, Női munka, s. 378.

⁹⁷ FISCHER-COLBRIE, Ágost. *Gazdasági nőnevelés és megélhetés*. Kassa, 1910, s. 1.

⁹⁸ FISCHER-COLBRIE, *Gazdasági nőnevelés*, s. 6.

⁹⁹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 74-75.

¹⁰⁰ Medzi slúžkami predstavovali vydaté ženy dokonca len 3,9 % (tab. 14).

¹⁰¹ Prepočet na základe údajov z tab. 16.

Rodinný stav	Slobodní/é	Ženatí/vydaté	Ovdovelí/é	Rozvedení/é
Muži	502	961	33	11
Ženy	318	55	41	5

Tab. 16. Rodinný stav žien zamestnaných v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach v Košiciach v roku 1910.¹⁰²

Veľký rozdiel bol aj vo vzdelanostnej úrovni žien. Pokým 67,8 % žien pracujúcich v priemysle a 76,3 % žien v domácej službe vedelo len čítať a písať, vo verejnej správe a slobodných povolaniach tvorili takéto ženy len 28,6 %. Ukončených 4 alebo 6 ročníkov strednej školy tu malo 31,5 % žien a 37 % zamestnankýň malo ukončených 8 ročníkov strednej školy.¹⁰³ Ženy pracujúce v občianskej a cirkevnej verejnej sfére a slobodných povolaniach boli teda zväčša slobodné a zároveň si ich práca vyžadovala vyššiu vzdelanostnú úroveň, čo dokazujú aj údaje v tab. 17.

	Vedeli len čítať a písať	Absolvovali 4 ročníky strednej školy ¹⁰⁴	Absolvovali 6 ročníkov strednej školy ¹⁰⁵	Absolvovali 8 ročníkov strednej školy ¹⁰⁶
Muži	430	129	81	810
Ženy	120	86	46	155

Tab. 17. Vzdelanostná úroveň žien zamestnaných v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach v Košiciach v roku 1910.¹⁰⁷

Záver

Uplatnenie žien v pracovnej oblasti značne obmedzovala dobová morálka a predstavy spoločnosti o poslaní ženy.¹⁰⁸ Koncom 19. storočia ešte väčšina rodičov rá-

¹⁰² A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 76-77.

¹⁰³ Prepočet na základe údajov z tab. 17. Pre porovnanie uvádzame, že v priemysle malo 5,1 % žien ukončené 4 triedy strednej školy, a len 0,6 % malo ukončených 6 alebo 8 tried strednej školy. Medzi slúžkami tvorili ženy s ukončenými 4 alebo 6 triedami strednej školy podiel 1,2 %. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 44, 116.

¹⁰⁴ Vzdelávanie na úrovni 4 tried strednej školy bolo štúdium, ktoré žiačky absolvovali po úspešnom ukončení štvrtej triedy ľudovej (základnej) školy. Mohlo ísť o štúdium na meštianskej škole, ktorá bola druhom nižšej strednej školy, či o vzdelávanie na vyššej dievčenskej škole, keďže nie všetky dievčatá študujúce na tejto škole absolvovali aj piaty a šiesty ročník.

¹⁰⁵ Vzdelávanie na úrovni 6 tried strednej školy bolo štúdium, ktoré mohli dievčatá absolvovať na vyššej dievčenskej škole. Štúdium tohto typu nebolo ukončené maturitnou skúškou.

¹⁰⁶ Vzdelávanie na úrovni 8 tried strednej školy bolo štúdium, ktoré mohli dievčatá absolvovať na dievčenskom gymnázium (v období dualizmu v Košiciach takéto gymnázium neexistovalo) alebo externe na chlapčenskom gymnázium. Toto štúdium bolo ukončené maturitnou skúškou. GALLOVÁ – SÁPOSOVÁ, „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príserou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien, s. 21-22.

¹⁰⁷ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész, s. 76.

¹⁰⁸ Diskusie o postavení a úlohe ženy, ktoré v spoločnosti prebiehali v 19. a na začiatku 20. storočia, boli často protikladné. Vyskytovali sa napríklad argumenty proti vzdelávaniu a zamestnávaniu žien, podľa ktorých ak žena nadobudne vyššie vzdelanie (t. j. vzdelanie, ktoré je na vyššej úrovni

tala s tým, že ich dcéry sa vydajú, a tým sa zabezpečí ich ďalšie živobytie. Zmeny vo vzdelávaní dievčat a zamestnanosti žien síce boli potrebné, najmä kvôli vývoju v hospodárskom živote, avšak hlboko zakorenené predsudky bolo ťažké prekonať. Napriek všetkým prekážkam a antipatii zo strany spoločnosti, predsa len museli byť postupne prijaté určité zmeny, najmä čo sa týkalo žien pochádzajúcich zo strednej vrstvy, ktoré vďaka svojmu postaveniu a hospodárskej situácii nemuseli dovtedy vykonávať prácu za mzdu. Robotníčky alebo ženy pracujúce v poľnohospodárstve, ktoré pracovali už dávno predtým, neboli predmetom diskusií súvisiacich s úlohou ženy v spoločnosti. U žien zo strednej vrstvy, ktoré boli nútené postarať sa samé o seba, bola ich práca nakoniec spoločnosťou akceptovaná, ale dievčatá, ktoré sa chceli dobrovoľne vzdelávať a následne sa zamestnať, ostali ešte dlho nepochopené.

Charakteristické znaky zamestnanosti žien vyplynuli z rodinného stavu žien, ktoré vykonávali platenú prácu. Podľa všeobecne rozšírenej mienky a stereotypných predstáv vydaté zarábajúce ženy si mohli len ťažko plniť svoje povinnosti v rodine a domácnosti. Hospodárske podmienky však prinútili aj niektoré vydaté ženy pracovať za mzdu (mimo svojej domácnosti) a prispievať do rodinnej kasy. Z celkovej ženskej zarábajúcej populácie tvorili najväčšiu skupinu slobodné ženy. Početnú skupinu tvorili i ovdovelé ženy, ktoré si po manželovej smrti museli zarábať na vlastné živobytie. Viac ako 60 % vdov a rozvedených žien v Uhorsku pracovalo mimo svojej domácnosti. V Košiciach bolo v roku 1910 zo všetkých zarábajúcich žien až 57,4 % slobodných a len 18,4 % vydatých. Ovdovelé ženy mali podiel 23,5 %. Zamestnanosť žien ďalej charakterizovalo značné zastúpenie pracovnej sily s nízkym príjmom. Väčšina zamestnaných žien bola v rámci hierarchie povolání na najnižšej úrovni, kde sa nevyžadovalo odborné alebo vyššie vzdelanie. Skupinu pomocných pracovných síl tvorili ženy pochádzajúce najmä z nižších sociálnych vrstiev. Pracovný trh teda ponúkal zamestnanie najmä ženám bez kvalifikácie, s nízkym stupňom dosiahnutého vzdelania.

Kým v Uhorsku pracovala viac ako polovica zarábajúcich žien v poľnohospodárstve a šestina zarábajúcich žien medzi domácim služobníctvom, v Košiciach tvorili ženy v poľnohospodárstve len necelé 1 %, za to však slúžky mali v rámci ženskej zarábajúcej populácie mesta viac ako tretinový podiel. Tvorili teda jej najväčšiu časť. Hoci počet služobníctva postupne klesal, pre košické rodiny patriace k strednej vrstve bolo vecou prestíže mať v domácnosti aspoň 2 – 3 slúžky. Približne tretina zarábajúcich žien sa uplatnila v priemysle, a to najmä vo výrobe potravín a požívatín, odevnom, hotelovom, hostinskom a kaviarenskom priemysle. Veľká časť robotníčok našla zamestnanie v tabakovej továrni, kde nepotrebovali žiadne vzdelanie a ťažkú, navyše zle platenú prácu vykonávali v nevhodných podmienkach. V Košiciach (podobne ako aj v Uhorsku) stúpala počet žien v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach.

ni ako to, ktoré poskytovali ľudové školy) a bude vykonávať práce, ktoré boli určené výlučne mužom, stratí svoju ženskosť, a ak navyše nenaplní svoju primárnu úlohu – úlohu matky – spreneverí sa náboženským i spoločenským princípom. DUDEKOVÁ, Gabriela. Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku. Bratislava, 2011, s. 99.

Dôvodom boli najmä rozširujúce sa možnosti štúdia pre dievčatá, ako aj meniac sa hospodárska a sociálna situácia. Ženy sa v rámci verejnej služby a slobodných povolání uplatnili predovšetkým v školstve a zdravotníctve. Práve povolanie učiteľky alebo pôrodnej baby patrilo k tým, ktoré spoločnosť považovala za najvhodnejšie pre ženy. Popri týchto profesiách sa ženy v čoraz väčšej miere uplatňovali na úradníckych pozíciách.

V práci sme sa snažili načrtnúť vývoj zamestnanosti žien v Košiciach v rokoch 1881 – 1910 a zachytiť zmeny, ktoré prebiehali v štruktúre zamestnanosti žien v uvedenom období. Napriek problémom, ktoré sa objavujú pri práci s oficiálnymi výsledkami zo sčítaní ľudu a súvisia s uplatnením rôznych definícií pracovnej činnosti alebo ekonomickej aktivity pri jednotlivých sčítaniach, ktoré sme spomenuli aj v úvode, sa potvrdilo, že Košice ako regionálne centrum priťahovali obyvateľstvo v produktívnom veku, a podobne ako aj iné municipiálne mestá, dokázali poskytnúť zamestnanie ženám i mužom v oveľa väčšej miere než menšie mestá či vidiecke oblasti. Žilo tu teda viac zarábajúcich žien, ktorých zastúpenie v jednotlivých odvetviach hospodárstva bolo úplne iné, ako bolo zastúpenie zarábajúcich žien v rámci celého Uhorska.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Dobová tlač:

Kassai Munkás, 1911, 1912,
Népszava, 1911
Pesti Napló, 1906, 1911

Dobová literatúra:

BIANCHI, Gustav (ed.). Mesto Košice 1932. Publikácia pre propagovanie cudzineckého ruchu a turistiky. Banská Bystrica, 1932, 96 s.
FISCHER-COLBRIE, Ágost. Gazdasági nőnevelés és megélhetés. Kassa, 1910, 17 s.
JEKELFALUSSY, József – VARGHA, Gyula (eds.). Közgazdasági és statisztikai évkönyv 1892–93. Hatodik-hetedik évfolyam. Budapest, 1894, 860 s.
KOVÁCS, Alajos. Kassa népességének fejlődése és összetétele. In Magyar Statisztikai Szemle, 1939, roč. 17, č. 5, s. 519-542.
MÁRAI, Sándor. Spoved' mešťana. Bratislava, 2011, 568 s.
SZALAY, Zoltán. Kassa ipara. In Magyar Statisztikai Szemle, 1939, roč. 17, č. 5, s. 557-570.
SZIKLAY, János – BOROVSZKY, Samu. Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896, 579 s.

Publikované pramene:

A Magyar Korona országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. Pest, 1871.
A Magyar Korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet. Budapest, 1882.
A Magyar Korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás. Budapest, 1893.
A Magyar Korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész. A népesség foglalkozása. Budapest, 1893.

- A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. Budapest, 1902.
- A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása részletesen. Budapest, 1905.
- A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Nyolczadik rész. Közzolgálati ágak és szabadfoglalkozások. Budapest, 1906.
- A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1909.
- A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség részletes leírása. Budapest, 1907.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Budapest, 1914.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. Budapest, 1913.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása a főbb demografiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai. Budapest, 1915.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Ötödik rész. Részletes demografia. Budapest, 1916.

Monografie a zborníky ako celok:

- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe a polemiky. Praha, 2014, 243 s.
- MIHÓKOVÁ, Mária (ed.). Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I. Košice, 1981, 411s.
- PALÁDI-KOVÁCS, Attila (ed.). Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Budapest, 2000, 1151 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku. Bratislava, 2011, s. 94-116.
- FALISOVÁ, Anna – MOROVICSOVÁ, Eva. Príprava a pôsobenie pôrodných asistentiek na Slovensku v posledných desaťročiach 19. a v prvej tretine 20. storočia. In Historický časopis, 2016, roč. 64, č. 1, s. 35-56.
- GALLOVÁ, Miroslava. Inštitucionálna príprava a vzdelávanie učiteliek v Košiciach do roku 1938. In Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae, 2020, roč. 19, č. 3, s. 83-101.
- GALLOVÁ, Miroslava. Ženy zamestnané v zdravotníctve (na príklade ošetrovateliek v Košiciach, 1918 – 1938). In DOMENOVÁ, Marcela (ed.). Liber – verbum – monumentumque IV. (Pretiosa quam sit sanitas morbus docet: osveta – zdravotníctvo – knižná kultúra). Prešov, 2021, s. 171-183.
- GALLOVÁ, Miroslava – SÁPOSOVÁ, Zlatica. „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918. In Kultúrne dejiny, 2020, roč. 11, č. 2, s. 6-28.

- GYÁNI, Gábor. A fővárosi női munkaerő foglalkoztatottságának szerkezetváltozása 1880 – 1941 között. In GÁSPÁR, Ferenc (ed.). Budapest Főváros Levéltára Közleményei, 78. Budapest, 1979, s. 165-188.
- HOLEC, Roman. Žena v službe. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku. Bratislava, 2011, s. 501-526.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica – REGINÁČOVÁ, Nikola. Historicko-demografický vývoj populácie Košíc v 19. a 20. storočí. In ŠUTAJ, Štefan – DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc. Košice, 2014, s. 75-103.

Nepublikované práce:

- GALLOVÁ, Miroslava. Postavenie žien v Košiciach v rokoch 1918 – 1938 (vzdelávanie, zamestnanosť a spolky). Dizertačná práca. Banská Bystrica, 2020, 255 s.
- LATTOVÁ, Nikoleta. Spolkový život v Košiciach v rokoch 1867 – 1914. Dizertačná práca. Košice, 2017, 208 s.

Internetové zdroje:

1891. évi XV. törvénycikk a kisededóvásról [Online]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
- CSÁSZÁR, Kinga. A cselédség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon. Cselédügyek Somogyban és Baranyában. In JURA [Online], 2013, č. 2, s. 171-180. Dostupné na internete: <<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/3693998>>.
- GYÁNI, Gábor. Munka és magánélet – cselédéletmód Budapesten. In Történelmi Szemle [Online], 1986, roč. 29, č. 1, s. 94-115. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00096/pdf/>>.
- GYÁNI, Gábor. Női munka és család Magyarországon (1900 – 1930). In Történelmi Szemle [Online], 1987 – 1988, roč. 30, č. 3, s. 366-378. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00094/pdf/>>.
- GYÁNI, Gábor. Társadalmi nemek a munkaerőpiacon a polgári Magyarországon. In Rubicon [Online], 2009, roč. 20, č. 4. Dostupné na internete: <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tarsadalmi_nemek_a_munkaeropiacon_a_polgari_magyarorszagon/>.
- KOUDELA, Pál. A kassai polgárság 1918 előtt és után [Online]. Ph.D. értekezés. Budapest, 2005, 320 s. Dostupné na internete: <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/41/1/koudela_pal.pdf>.
- KÓKAI, Sándor. Kassa regionális szerepköre. In Közép-európai közlemények [Online], 2011, roč. 4, č. 1, s. 52-62. Dostupné na internete: <<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12006/11866>>.
- Női munkavállalás. In Dimenzió. Magyar nők a dualizmus korában (1867 – 1914 között) [Online], 1998, č. 21. Dostupné na internete: <<https://iqdepo.hu/dimenzio/21/21-06-03.html>>.

* Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0077/22 (Verejní zamestnanci v meniacich sa režimoch na území Slovenska, 1900 – 1950).

Počet slov: 12 056

Počet znakov (vrátane medzier): 80 124